

УДК 94(477):930.2“1918-1919”

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНЬСЬКА ВІЙНА 1918–1919 рр.: ЗА 100 РОКІВ ДО РЕЦИДИВУ

Р. Ю. Васковський

(Академія митної служби України, м. Дніпропетровськ)

Присвячено перебігу подій російсько-української війни наприкінці 1918 – початку 1919 рр. між РСФРР і УНР. На підставі аналізу архівних документів та матеріалів робиться висновок про суттєву ідентичність подій, що відбувалися на початку ХХ ст. і зараз, у протистоянні між Україною та її північною сусідкою.

Ключові слова: російсько-українська війна; Директорія; УНР; Рада народних комісарів (Раднарком); РСФРР; гібридна війна.

Article is devoted to the events of the Russian-Ukrainian War, the end of 1918 – beginning of 1919 between the RSFSR and the UPR. Based on the analysis of archival documents and materials concludes essential identity of events that occurred in the early twentieth century and now, in the confrontation between Ukraine and its northern neighbor.

Key words: Russian-Ukrainian war; Directory; UPR; Council of People's Commissars (Radnarkom); RSFSR; hybrid war.

Постановка проблеми. Немає, напевно, наразі болючішої, а відтак – актуальнішої, теми, ніж війна, що триває в Україні. Навряд чи хтось із громадян нашої держави має сумнів, що активну участь у розхитуванні ситуації в країні після Революції гідності взяла наша північна сусідка, як зазначається у “Зверненні Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, Європейського парламенту, Парламентської асамблеї Ради Європи, Парламентської асамблеї НАТО, Парламентської асамблеї ОБСЄ, Парламентської асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором” від 27 січня 2015 р.: “Україна залишається об’єктом воєнної агресії з боку Російської Федерації, яку вона здійснює, серед іншого, і через підтримку та забезпечення масштабних терористичних атак”¹. Утім, сама Росія продовжує вперто відхрещуватися від своєї ролі у дестабілізації, а тим більше – у веденні воєнних дій на території України. Така поведінка видається позбавленою будь-якої логіки, проте, як не парадоксально, вже застосовувалася попередниками чинного проімперського режиму ще майже століття тому. Мова про часи Української революції 1917–1920 рр., коли було здійснено декілька спроб утвердити національну державність в Україні. Жодна з них не увінчалась успіхом, чималою мірою через зовнішньополітичні чинники насамперед, агресивні зазіхання сусідніх держав на українські терени. Активну участь у цьому брав більшовицький уряд Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, апробовуючи, як виявилось, тактику “гібридної війни” початку третього тисячоліття. Спробуємо довести слушність даної, здавалося б, фантастичної тези.

© Р. Ю. Васковський, 2014

¹ Звернення Верховної Ради України до Організації Об’єднаних Націй, Європейського парламенту, Парламентської асамблеї Ради Європи, Парламентської асамблеї НАТО, Парламентської асамблеї ОБСЄ, Парламентської асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 10. – Ст. 68.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Буремні події доби національно-визвольних змагань українського народу піддавались аналізу у, без перебільшення, тисячах наукових та аматорських праць ХХ–ХХІ ст. У цьому столітті конкретно події на зламі 1918–1919 рр., пов'язані з російською агресією, розкривались у працях В. Верстюка, А. Папіяна, О. Ресента, В. Солдатенка, С. Литвина, В. Яблонського, Б. Якимовича, В. Сідака, Т. Осташко, Т. Вронської, М. Ковальчука, С. Макаруча, В. Круцяка, Я. Шендери, С. Кульчицького, О. Красівського, О. Левченка, С. Олійника, П. Слюсаренка, І. Томюка, І. Хоми, О. Чіхладзе та ін. Зазначені дослідники у своїх монографіях і статтях не лише змальовують перебіг бойових дій Армії УНР із противником, але й ґрунтовно з'ясовують низку концептуальних питань: про підґрунтя збройного протиборства УНР з ворожими їй державними утвореннями, вплив зовнішнього фактора на результат цієї боротьби, прорахунки, яких припустилася Директорія УНР у керівництві збройними силами тощо.

Мета статті. Незважаючи на значний історіографічний масив досліджуваної проблеми, автор, мабуть, буде піонером у справі визначення паралелей між російсько-українськими війнами 1918–1919 і 2014–2015 рр. Саме констатація тотожності названих відтінків вітчизняної історії і є основною метою даної розвідки.

Виклад основного матеріалу. Після повалення Центральної Ради та ліквідації Першої Української Народної Республіки внутрішній курс гетьмана Павла Скоропадського, що прийшов до влади внаслідок державного перевороту в Україні 29 квітня 1918 р., головним своїм завданням убачав стабілізацію розбурханих революцією соціально-економічних відносин в Україні. Проте в очах незаможних верств – переважної частини населення – його політика ототожнювалася з ліквідацією революційних здобутків народу, поверненням міській і сільській буржуазії фабрик, заводів та земельних володінь. Урізування прав робітників, конфіскація отриманих за попередньої влади земельних наділів і стягнення з селян контрибуцій викликали стихійні антиурядові виступи, які стали справжнім бичем української нестабільності влітку 1918 р.

Скоординувати дії повсталих мас, очолити їх і перетворити розрізнені акції на всенародне повстання проти режиму намагались як більшовики, так і представники лівого крила українських соціалістичних партій. Після невдалої спроби перших розпочати загальне повстання у серпні 1918 р. сприятливі умови для успішної акції українських національних сил створились у середині листопада. Деморалізація й занепад бойового духу німецько-австрійських військ в Україні внаслідок революцій у їхніх країнах, відсутність у гетьманського уряду міцної боездатної армії сприяли швидкому поширенню повстанських настроїв серед українського населення.

Повстання очолила Директорія УНР – колективний революційний орган з усією повнотою влади під час повстання. Директорія була утворена 14 листопада 1918 р. Українським національним союзом – організацією, яка репрезентувала опозиційні Гетьманату політичні сили. Безпосередньою причиною створення Директорії та початку повстання стала різка зміна політичного курсу Української Держави внаслідок появи грамоти П. Скоропадського від того ж 14 листопада про входження України на федеративних засадах до складу майбутньої небільшовицької Росії².

Успіх повстання обумовили три обставини. По-перше, його підтримала більшість населення України насамперед незаможні маси. По-друге, майже всі гетьманські військові частини, прийнявши федеративну грамоту гетьмана як загрозу самостійності України, стали на бік Директорії, котра виступила як захисник української державності.

---

² Васковський Р. Ю. Діяльність Директорії УНР (листопад 1918 р. – квітень 1919 р.) : дис. ... канд. іст. наук. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 67–68.

По-третє, нейтралітет німецьких та австро-угорських військ, яких цікавило у той час в основному лише одне – швидке повернення додому (що й було обіцяно Директорією в обмін на дотримання ними нейтралітету). У сукупності ці фактори призвели до перемоги республіканської армії в ході антигетьманського повстання та зречення 14 грудня 1918 р. від влади уряду Української Держави і самого П. Скоропадського.

Уже з розвитком протигетьманського повстання чітко окреслився суперник Директорії УНР у боротьбі за владу – більшовики. Коли розпочалося повстання, вони, за словами радянського дослідника І. Рибалки, “в перші дні не змогли організаційно охопити величезну масу селян-повстанців”. Тому більшовицькими організаціями, зокрема Київським обласним комітетом Комуністичної партії (більшовиків) України й обласним військово-революційним комітетом, був утворений військово-політичний центр, котрий розгорнув агітацію серед повстанців. Усі загони, які стояли на позиціях радянської влади, “одержали вказівку влитися в загальну масу повстанців і, зберігаючи свою організаційну самостійність (внутрішній розпорядок, окремих начальників тощо), вести роботу по залученню на свій бік якомога більшої кількості учасників боротьби проти гетьманщини”³.

Таку оцінку підтверджують і слова члена українського радянського уряду Георгія П'ятова. У своєму інтерв'ю під час перебування у Москві на початку 1919 р. він наголошував, що більшовицькі “партизанські загони на Україні входили частково до петлюрівського війська й вели спільну боротьбу проти Скоропадщини і Добровольчої армії”, наголосивши водночас на тимчасовому характері такого єднання⁴.

Слід зауважити, що у двадцятих числах листопада 1918 р. у Курську було утворено Тимчасовий робіничо-селянський уряд України у складі Г. П'ятова (голова), В. Затонського, Ю. Коцюбинського, Ф. Сергєєва, К. Ворошилова, В. Антонова-Овсієнка. В урядовому “Маніфесті”, виданому 29 листопада, оголошувалося про повалення гетьманського режиму й відновлення в Україні радянської влади, сповіщалося про скасування всіх законів і постанов гетьмана й одночасно – Української Центральної Ради. Там же йшлося про те, що кожний, хто закликав “виконувати розпорядження гетьмана, Центральної Ради, їх агентів на місцях, підлягав розстрілу на місці”⁵. При цьому в маніфесті не було навіть натяку на необхідність чи навіть можливість порозуміння з Директорією.

Зауважимо принагідно, що ще до початку антигетьманського повстання 11 листопада 1918 р. Рада народних комісарів РСФРР видала директиву Революційній військовій раді республіки “у десятиденний термін розпочати наступ на підтримку робітників і селян України, що повстали проти гетьмана”⁶. Того ж дня відбулася нарада членів Реввійськради з представниками українських комуністів, на якій було обговорено дану директиву і ситуацію, що склалася.

Власне українських військових частин, котрі виступали на боці радянської влади, було лише дві – Перша і Друга повстанські дивізії, сформовані згідно з наказом № 6 Всеукраїнського ЦВРК від 22 вересня 1918 р. у нейтральній зоні між Радянською Росією

---

³ Рибалка І. К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Х., 1962. – С. 49.

⁴ Цит. за: Гриценко А. П. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 р. – початок 1919 р.). – К., 1993. – С. 51–52.

⁵ Гражданская война на Екатеринославщине (февраль 1918–1920 гг.). Документы и материалы / ред. М. А. Штейн. – Днепропетровск, 1968. – С. 60; Гражданская война на Украине (1918–1920). Сборник документов и материалов в трех томах, четырех книгах. – К., 1967. – Т. 1. – Кн. 1. Освободительная война украинского народа против немецко-австрийских оккупантов. Разгром буржуазно-националистической Директории. – С. 460.

⁶ Антонов-Овсенко В. А. Записки о гражданской войне. – М.; Л., 1932; 1933. – Т. 3–4. – С. 11.

та Українською Державою з повстанських загонів, що стікалися сюди з української території. Перша дивізія формувалася на кордоні Чернігівської губернії, на ділянці демаркаційної лінії Сураж – Глухів, друга – на ділянці Глухів – Куп'янськ⁷. За словами Я. Яковлева (Епштейна), загальна чисельність їх становила три з половиною тисячі чоловік з недостатньою кількістю озброєння й обмундирування. В самій же Україні після провалів більшовицьких організацій у Києві та Одесі більшовики не мали достатньої сили для проведення такої широкомасштабної акції. Тож, на думку Яковлева, “немає чого й розраховувати, без перекинення сюди значних сил Червоної армії, не тільки на успіх революційного руху на Україні, але й на саме його виникнення”⁸.

13 листопада 1918 р., після капітуляції Німеччини в Першій світовій війні, Росія анулювала Брест-Литовський договір з кайзерівською імперією й обіцяла населенню територій, “визволених від ярма німецького імперіалізму ..., повну підтримку в їхній боротьбі за встановлення на їхніх землях соціалістичної влади робітників і селян”⁹. А вже 17 листопада була утворена Українська революційна рада у складі Й. Сталіна, Г. Пятакова, В. Затонського і В. Антонова-Овсієнка. Незабаром, імовірно з метою замаскувати наступ, що готувався, її було перейменовано у Раду “групи військ Курського напрямку” (лише 19 лютого наступного року, вже після офіційного утворення Українського фронту, групу військ Курського напрямку було перейменовано у Донецьку групу¹⁰).

Крім українських повстанських дивізій, до складу групи, що вступала в Україну, мали увійти Московська робітничка дивізія, 43-й робітничий полк, 2-га Орловська бригада, партизанські загони І. Кожевникова, броневідділ і два бронепоезди¹¹. Проте через умови воєнного часу та внутрішні проблеми станом на 18 грудня (вже після початку наступу на Україну), у розпорядженні командувача Курською групою Володимира Антонова-Овсієнка, крім повстанців, були: загін Кожевникова (складався в основному з татар чисельністю п'ять тисяч чоловік), 9-й і 10-й Радянські українські полки (разом – чотири тисячі чоловік) та 4-й продовольчий кавалерійський полк (до 500 чоловік)¹².

Надалі, протягом грудня 1918 р. – початку 1919 р., В. Антонов-Овсієнко продовжував отримувати додаткові військові частини з Росії. Крім того, ЦК РКП(б) і Раднарком РСФРР надавали Тимчасовому робітничо-селянському урядові та радянським військам України також допомогу коштами й озброєнням. Так, на початку грудня радянському урядові з Москви було переказано 20 млн карбованців. У грудні українські війська отримували за розпорядженням Головки збройними силами РСФРР Йоакіма Вацетіса всі види постачання від Південного фронту. З тульського заводу українським частинам було відпущено 1000 гвинтівків, а в московських майстернях на той час для них виготовлялися броньовані платформи¹³.

Я. Грицак зазначає, що група військ Курського напрямку перейшла у наступ на Україну 6 грудня 1918 р.¹⁴ Проте вже 14 листопада відбулася телеграфна розмова між штабом Першої повстанської дивізії, який розміщувався у м. Орлі, та її командиром

---

⁷ Рибалка І. К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – С. 24.

⁸ Антонов-Овсієнко В. А. Записки о гражданской войне. – Т. 3–4. – С. 12.

⁹ Гражданская война на Украине (1918–1920). – Т. 1. – Кн. 1. – С. 419.

¹⁰ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 253. – Арк. 169.

¹¹ Антонов-Овсієнко В. А. Записки о гражданской войне. – Т. 3–4. – С. 14.

¹² Там само. – С. 50.

¹³ Рибалка І. К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – С. 32.

¹⁴ Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. – К., 1996. – С. 143.

Миколою Щорсом. У ній останній повідомляв, що “полк перейшов демаркаційну лінію, знаходиться на українській території ... Повноваження ми отримали по прямому дроту від т. Леніна – повна ініціатива та наш розсуд для визволення України – телеграма з Кремля № 1991 – Кремль, Ленін”¹⁵. Отже, вже в середині листопада розпочався наступ більшовицьких частин з півночі, до якого на початку грудня приєдналися російські радянські війська.

19 грудня німецькі загони залишили Куп'янськ, а вранці 21-го у місто вступив авангард радянських військ. Дослідник А. Лихолат зазначав, що “місцеве населення скрізь зустрічало революційні війська з величезною радістю”¹⁶. Чи це дійсно так? Пізніше В. Антонов-Овсієнко у своїх “Записках ...” визнавав, що більшовицькі війська під час свого наступу не завжди зустрічали прихильний відгук. Мало того – “з'ясувалося, що у частини відповідальних українських співробітників є дуже вагомими сумніви в доцільності “окупації великоросійськими частинами України”¹⁷. Однак наступ тривав. З цього приводу міністр закордонних справ УНР Володимир Чехівський 31 грудня 1918 р., 3 і 4 січня 1919 р. надіслав ноти до РНК РСФРР із запитом, чому російська радянська армія веде наступ на територію України, адже “Директорія стала на ґрунт рішучої боротьби проти буржуазного ладу на Україні”.

5 січня народний комісар закордонних справ Росії Георгій Чичерін відповів, що “ніякого війська Російської Соціалістичної Радянської Республіки на Україні немає”, а військові дії точаться між “військами Директорії й військами Українського радянського уряду, який є цілком незалежний”. Одночасно зазначалося, що уряд РСФРР “не зазіхає ані трішки на самостійність України” і за умов зміни внутрішньої політики Директорії, спрямованої зараз, за висловлюванням російської ноти, “проти руху трудящих мас”, погоджується на проведення переговорів¹⁸.

9 січня Директорія надіслала Раднаркому ноту-відповідь. У ній українська влада доводила, що “в районі Харкова оперує регулярне військо російської армії. Складається воно переважно з китайців, латишів, мадяр і почасти росіян”. Виступаючи проти втручання Російської республіки у внутрішні справи українського народу, Директорія вимагала від російського уряду протягом 48 годин дати відповідь, чи згоден він припинити військові дії проти УНР і негайно вивести свої частини з території України. “Всіляке ухилення від прямої відповіді або ж мовчанка протягом запропонованих 48 годин, цебто до 24-ї години 11 січня, Директорія вважатиме за офіційне оголошення війни з боку російського уряду Українській республіці”, – зазначалось у ноті¹⁹.

Не отримавши задовільної відповіді від Г. Чичеріна, уряд УНР все-таки надіслав до Москви (на пропозицію Раднаркому) надзвичайну дипломатичну місію на чолі з Семеном Мазуренком. Але цей крок виявився запізнілим і бажаного результату не дав, тож 16 січня 1919 р. Директорія оголосила війну Радянській Росії.

Проте твердження наркома закордонних справ РСФРР про відсутність російських регулярних військових частин на терені України заперечується вже наведеними вище мемуарами члена Реввійськради, колишнього командувача Українським фронтом

---

¹⁵ Гражданская война на Украине (1918–1920). – Т. 1. – Кн. 1. – С. 426.

¹⁶ Лихолат А. В. Разгром националистической контрреволюции на Украине (1917–1922 гг.). – М., 1954. – С. 125.

¹⁷ Антонов-Овсенко В. А. Записки о гражданской войне. – Т. 3–4. – С. 126.

¹⁸ Винниченко В. Відродження нації: в 3 т. – К., 1990. – Т. 3. – С. 205–208.

¹⁹ Там само. – С. 217.

В. Антонова-Овсієнка. Це ж саме доводить інтерв'ю командира Першої повстанської дивізії М. Щорса і політичного комісара дивізії Т. Шапаранського співробітників Українського телеграфного агентства, опубліковане 9 лютого 1919 р. у “Червоному прапорі” (рупорі Організаційного комітету фракції незалежних Української соціал-демократичної робітничої партії), що виходив у Києві після захоплення його більшовиками. Щорс і Шапаранський “намалювали в загальних рисах картину наступу радянського війська на Україну взагалі й на Київ зокрема”²⁰, що є тотожною зі спогадами Антонова-Овсієнка.

Що ж до питання про цілковиту незалежність військ українського уряду від Російської республіки, то вже після початку наступу радянських військ Реввійськрадою РСФРР було прийнято постанову “Про радянську армію України”. За нею українська армія входила складовою частиною до загальноросійської й підпорядковувалась в оперативному відношенні головнокомандувачеві збройними силами Росії (йому ж належало право визначення району дії української армії). Цікавим був п'ятий пункт постанови, згідно з яким “українська радянська армія постачається від центральних установ Російської республіки через Військовий відділ Тимчасового робітничо-селянського уряду України, котрий по суті є одним із військових округів Російської республіки, що користується правами такого округу”²¹. Таким чином, не тільки українська армія, але й провід Радянської України de-facto трактувалися як регіональні частини російського уряду й армії, повністю залежні від рішень останніх.

Спірна також теза Г. Чичеріна про те, що уряд РСФРР “не зазіхає ані трішки на самостійність України”. Адже в “Известиях Всероссийского ЦИК Советов” від 24 грудня 1918 р. було вміщено постанову Народного комісаріату закордонних справ, у якій чітко й недвозначно зазначено, що “з анулюванням Брестського мирного договору Україна не визнається більше радянським урядом Російської республіки самостійною державою”²².

Цілком очевидно, що головною причиною прагнення російського керівництва до скасування суверенітету України була потреба в українському хлібі та вугіллі Донбасу. Уже у січні 1919 р. втрата важливих економічних районів призвела до скорочення виробництва на території Радянської Росії порівняно з довоєнним часом: збіжжя – до 45 %, ячменю – 37 %, цукру – 8 %, видобутку вугілля – 10 %, виплавки чавуну – до 23 %²³. Виступаючи 3 березня 1919 р. в дебатах по звіту ЦК КП(б)У в Харкові, Яків Свердлов прямо заявив: “Ви знаєте, що порятунок всієї революції – не тільки російської, але й міжнародної – перебуває в руках України”²⁴. У своїй інструкції агітаторам-комуністам, котрі направлялися в Україну, Лев Троцький підкреслював, що “необхідно повернути Україну Росії. Без України немає Росії. Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря Росія існувати не може, вона задихнеться, а з нею й радянська влада, й ми з вами”²⁵. У промові Володимира Леніна на конференції залізничників Московського вузла 16 квітня 1919 р.

---

²⁰ Там само. – С. 209.

²¹ Антонов-Овсенко В. А. Записки о гражданской войне. – Т. 3–4. – С. 41.

²² Известия ВЦИК (орган Всероссийского Центрального Виконавчого Комітету). – 1918. – 24 декабря. – С. 3.

²³ Варгатюк С. В. Зовнішня політика Директорії УНР : дис. ... канд. іст. наук. – К., 1996. – С. 45–46.

²⁴ Романчук О. К. Ультиматум: Хроніка одного конфлікту між Раднаркомом РРФСР і Центральною Радою. – К., 1990. – С. 9.

²⁵ Там само. – С. 57.

зазначалося: “Тепер, із завоюванням України та зміцненням радянської влади на Дону, наша сила міцнішає. Ми кажемо тепер, джерела хліба й продовольства, можливість одержати паливо з Донецького басейну в нас є ... На Україні є величезні запаси, надлишки хліба, їх можна взяти відразу – там досі партизанщина”²⁶.

Отже, як бачимо, керівники РСФРР відмовлялися розглядати Україну як самостійну державу, й тому всі їхні зусилля було спрямовано якщо не на повне приєднання української території, то принаймні на створення тут слухняної, залежної від Москви влади.

Якими силами на час оголошення війни Радянській Росії могла розпоряджатися Директорія УНР? За різними даними, на початку січня 1919 р. чисельність республіканської армії становила приблизно 60–70 тис. чоловік. Як уже зазначалося, кількість повсталих на заклик Директорії була значно більшою. Одначе утворенню з них регулярних боєздатних формувань завадила низка причин. По-перше, через неналагоджений апарат постачання та нестачу старшинського складу український штаб не міг організаційно охопити таку масу людей. По-друге, більшість повстанських загонів виникла революційним шляхом і являла собою мало організовані тактичні одиниці зі своїми отаманами на чолі. По-третє, ці частини були складені переважно з селян, котрі пішли на повстання проти гетьмана, поміщиків, німецько-австрійських військ з метою отримання землі у власні руки. Коли гетьманський режим було повалено, селяни почали повертатися до своїх домівок ділити поміщицьку землю. Нарешті, до лав повсталих увійшли звичайні авантюристи, які сподівалися нажитися під час кризи. Взагалі повстанські загоны були досить ненадійними і схильними до розкладової агітації, котра набувала характеру пошесті, передусім через те, що солдати та селяни, як слушно зазначив Я. Грицак, були “двома наймінливішими у політичному відношенні соціальними групами”²⁷. Останній момент підтверджує доповідь начальника оперативного відділу штабу армії УНР Миколи Капустянського від 30 грудня 1918 р., у якій він зазначав: “... у своїй більшості селянство піднялося головним чином з причин соціальних і лише частина його керувалася сильним національним почуттям”. Крім того, через те, що “частина селянства, а особливо робітники, не зазнавши більшовизму на власній шкурі, мають велику симпатію до більшовиків ..., важко примусити наше мобілізоване військо енергійно боротися з більшовиками”²⁸.

А тим часом наступ радянської армії тривав. Її війська поповнювалися повстанськими формуваннями, що переходили на бік прихильників радянської влади. 4 січня 1919 р. Реввійськрада РСФРР вирішила офіційно утворити Український фронт, складовою частиною якого були б партизанські загоны в Україні. Для керівництва створено Реввійськрату фронту у складі командувача В. Антонова-Овсієнка і членів ради, призначених радянським урядом України²⁹. Як зазначав І. Рибалка, це було зроблено з метою організаційного оформлення боротьби українського народу за радянську владу в єдиний з іншими фронтами Російської республіки фронт. Він наводив слова В. І. Леніна, котрий різко виступав проти тих, хто забував про єдність радянських республік у боротьбі проти зовнішніх ворогів: “Я дуже стурбований, чи не захопились Ви Україною на шкоду загальностратегічному завданню ..., яке полягає в швидкому, рішучому і загальному наступі на Краснова”, – телеграфував він 3 січня 1919 р. голові Реввійськрати Радянської респуб-

---

²⁶ В. І. Ленін про Україну ; у 2 т. – К., 1977. – Т. 2. – С. 196.

²⁷ Грицак Я. Й. Нарис історії України ... – С. 161.

²⁸ Капустянський М. Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 році (короткий воєнно-історичний огляд). – Вид. друге. – Мюнхен, 1946. – Кн. 1. – С. 22–23.

²⁹ ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 253. – Арк. 207.

ліки³⁰. Отже, навіть з утворенням Українського фронту українські радянські війська продовжували розглядатися як частина російської армії, підпорядковані не “сепаратизму українців та інших обласників”³¹, а загальностратегічному плану.

Після запеклих боїв у районі Харкова, Полтави, Чернігова, Катеринослава радянські війська впродовж січня захопили майже всю Лівобережну Україну. Цікавий штрих: лише 24 січня 1919 р., тобто щонайменше за півтора місяці після вступу військ Радянської Росії на територію УНР (якщо вважати за таку дату 6 грудня 1918 р.³²), Директорією було затверджено ухвалений Радою народних міністрів “Закон про оголошення військового стану та стану облоги на території України”³³. Проте незрозуміло, яку мету мав ухвалений через день, 26 січня, “Закон про надзвичайні військові суди”. Згідно з ним було прийнято рішення “скасувати всі військово-польові суди, що існують на території Української Народної Республіки, незалежно від того, коли вони утворені”. Водночас друга стаття Закону дозволяла “під час оголошення місцевості на військовому стані або на стані облоги засновувати в міру потреби надзвичайні військові суди”³⁴. Але чи можна казати про окремі “місцевості”, що перебувають “на військовому стані”, якщо подібний стан було оголошено для всієї території держави?

Звичайно, подібні заходи “заднім числом” докорінно змінити, а тим більше поліпшити ситуацію не могли. Тож уже 4 лютого 1919 р. державні установи та залишки армії УНР відступили до Вінниці, а вранці 6 лютого сили Першої радянської дивізії вступили до Києва.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, на підставі наведених вище документів, можна чітко простежити яскраві паралелі між війною другого десятиліття ХХ ст. і війною другого десятиліття ХХІ ст. По-перше, й тоді, і зараз напад розпочався у період заміни влади в Україні революційним шляхом. По-друге, бачимо відкрите заперечення присутності російських військ на території України – навіть незважаючи на наведені українською стороною незаперечні факти. По-третє, стверджувалося, що проти київського уряду воюють винятково національні частини опозиційної до центральної влади “альтернативної” української республіки. По-четверте, реальної самостійності місцева проросійська опозиція в управлінні, здавалося б, власними збройними силами не мала, повністю підпорядковуючись кремлівському керівництву. Нарешті, наявні елементи “гібридної війни”, що поєднували проведення збройної агресії з не менш агресивною інформаційно-пропагандистською діяльністю (читай: “війною”).

Також можна помітити схожість у діях української влади, і нерішучість на першому етапі російської інвазії, і відсутність спочатку боєздатної армії, і невизначеність до останнього з питанням оголошення воєнного стану на території України... Сподіватимемося лише, що підсумок війни цього разу для нашої держави врешті-решт буде іншим.

---

³⁰ Цит. за: Рибалка І. К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – С. 105.

³¹ Там само. – С. 106.

³² Грицак Я. Й. Нарис історії України ... – С. 143.

³³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1065. – Оп. 4. – Спр. 5. – Арк. 41.

³⁴ Там само. – Ф. 1065. – Оп. 4. – Спр. 6. – Арк. 5 зв.